

Philip Vanquaethem

Vlaamse leeuwen Duitse bevelen

Het Vlaams Legioen aan het oostfront

ERTSBERG

Inhoud

Overzicht kaarten en figuren	7
Woord vooraf	9
1 Het Vlaams Legioen	17
1 Inleiding	19
2 De weg naar militaire collaboratie	23
3 Het aanboren van verschillende onderstromen en motieven	26
4 Het akkoord met Leib	31
2 De eerste teleurstellingen	35
1 Een koele ontvangst	37
2 De opleiding	49
3 Samenstelling van het Legioen	59
3 De vuurdoop, tegen partizanen en Rode Leger	63
1 Het verloop van de oorlog bij Legergroep Noord	65
2 Samenstelling en inzet van de 2e SS-Infanterie Brigade	70
3 Op weg naar Rusland	76
4 Tossno, de eerste contacten met partizanen	84
5 Voor het eerst naar het Front onder Nussbaum 24 november-2 december 1941	87
6 De versterkte compagnie Breymann aan het front 2-17 december 1941	95
7 Achter de frontlijn	101
4 De Wolchow, het land dat God vergat af te werken	111
1 Het Rode Leger valt aan	113
2 Aankomst in de Wolchow: een warme ontvangst	115
3 De aanval op Kopcy 19 januari 1942	121
4 Onophoudelijke aanvallen tegen de rolbaan — Kopcy in het oog van de storm	129
5 Hard tegen hard, twee dictaturen in een ideologische oorlog	145

5 Semtitzy, zoals de duivel went aan het branden ...	163
1 Weingärtner in Semtitzy / de 2e compagnie is op	165
2 De strijd om Ljubzi-Semtitzy	180
3 Het vrijvechten van Semtitzy, IJzeren Kruis of houten kruis	195
6 Operatie Raubtier: het sluiten van de ketel	221
Onder de 58e I.D. en in de Kampfgruppe Burk	221
1 De kansen keren	223
2 Wordt het Legioen omsingeld aan de rolbaan? — Onder de Kampfgruppe Burk	225
3 Patrouilles in de Samoschskoje-moerassen en operatie Kommandeurbesprechung	239
4 De aanval op Mal Samosje, operatie Johanneskever	261
7 In de loopgraven voor Leningrad	293
1 In de Kampfgruppe Jeckeln, 23 juli 42 tot 13 augustus 42	295
2 Aan het Leningradfront	297
3 In Alexandrowka en in de sappe vanaf 8 augustus 1942 — Het Legioen in ‘SS-Polizei Ost’	309
4 De Spanjaarden komen terug	316
5 Patrouilles en overvallen, wie is baas in het niemandsland?	320
6 Het Rode Leger voert de druk op	324
7 Lindemann duwt terug en opnieuw aanvallen op de ‘sappe’ — het Legioen binnen Polizei Regiment 16	328
8 De weg naar Krasny Bor	351
1 Aan het thuisfront	353
2 Aan het front	359
3 Een laatste aanval als afscheid van steunpunt ‘Anton’	364
4 In de knekelhof van de Helgolandstelling	373
5 Krasny Bor, het graf van het Legioen	378
Slotbeschouwing	403
Bibliografie	411
Begrippen en afkortingen	421

HET VLAAMS LEGIOEN

voor Vlaanderen, tegen België,
samen met de duivel als het moet

- 1 Inleiding
- 2 De weg naar militaire collaboratie
- 3 Het aanboren van verschillende onderstromen en motieven
- 4 Het akkoord met Leib

Ertzsberg

1 Inleiding

TOEN DE VLAAMSE SOLDATEN terugkwamen uit de Grote Oorlog, keerden ze terug naar een België dat weinig of niet veranderd was. Ze keerden terug uit een gewonnen oorlog met meer zelfzekerheid dan voordien, uit een leger dat voor 70 procent uit Vlamingen bestond maar in het Frans bevolen werd. Iets waar gaandeweg meer en meer vraagtekens bij werden gezet.

Aan beide kanten van het front gingen stemmen op tegen de discriminatie van Vlamingen. Het werd niet langer stilzwijgend aanvaard dat middelbaar en hoger onderwijs enkel in het Frans kon, dat om een klein ambtenarenpostje te bekomen moedertaal en cultuur verloochend moesten worden, dat alle administratie in het Frans gebeurde, dat de rechtsgang enkel in het Frans plaatsvond ... De eentalige Belgische staat waarin het ‘Vlaams’ iets was om uit te roeien en op neer te kijken tot het zover was, stierf in de loopgraven van de IJzer. Alleen had het Belgische establishment dat nog niet zo begrepen.

Aan het IJzerfront ontstond de Frontbeweging, die zich vooral tegen taalmistoestanden in het Belgisch leger richtte. De beweging hield zich vooral bezig met het informeren van Vlaamse soldaten door de verspreiding van brochures en blaadjes met streeknieuws. In 1917 verbood de legertop de Frontbeweging, waardoor deze genoodzaakt was haar activiteiten ondergronds voort te zetten. Vanaf dat moment kreeg ze dus een clandestien karakter. Het effect was voorstelbaar: in die periode verhardden haar standpunten. De Frontbeweging eiste voortaan gelijke rechten na de oorlog, dezelfde rechten als de Franstaligen.

In bezet België wachtten de zogenaamde pacifisten wijselijk op het einde van de oorlog om gelijke rechten te eisen, maar een derde groep, de activisten, trok de kaart van de Duitse bezetter. Wat niet mogelijk was binnen een door de Franstaligen gedomineerd België, zou met de Duitsers wel lukken. In 1916, bijvoorbeeld, doceerden de professoren van de universiteit van Gent voor het eerst in de eigen taal — in het Nederlands in plaats van in het Frans. Iets wat trouwens na de bevrijding van België meteen weer ongedaan werd gemaakt. De activisten gingen nog verder en riepen eind 1917 zelfs de Vlaamse onafhankelijkheid uit. Het einde van de activistische Vlaamse beweging viel samen met het einde van

de Eerste Wereldoorlog. Na 11 november 1918 zagen de activisten hun huizen geplunderd. De Rijkswacht arresteerde de leiders van de radicale Vlaams-nationalisten. Velen gingen in ballingschap, vaak naar Nederland of Duitsland. Het Belgisch gerecht veroordeelde ze meestal bij verstek ter dood. Anderen kregen lange gevangenisstraffen. Het zorgde binnen Vlaanderen voor wrok.

Na de Eerste Wereldoorlog ontstond de Frontpartij, die in 1923 fuseerde met de daensistische partij, die een sterke sociale component had. Voortaan heette zij Christene Volkspartij-Vlaamse Frontpartij van Vlaamse Nationalisten. Via parlementaire weg klonk een Vlaamse stem voor ontvoogding en tegen discriminatie, en die stem was niet meer tot zwijgen te brengen. Flaminganten vonden intussen ook meer en meer hun plaats binnen de traditionele politieke partijen. De traagheid waarmee er verandering kwam en meer nog de onwil om op gerechtvaardigde eisen in te gaan, deden de standpunten verder verharderen. Bij sommigen groeide haat voor de Belgische staat.

In de jaren 30, na tegenvallende verkiezingsresultaten voor de Vlaamsgezinde partijen en in volle economische crisis, verschenen Staf De Clercq en Joris Van Severen op het toneel. Ze verlieten een aantal principes van de Frontpartij: pacifisme, ontwapening, nooit meer oorlog, tegen vreemde inmenging en godsvrede. Ze dreven van het oorspronkelijke pad af onder invloed van de ontwikkelingen in Italië en Duitsland. De Frontpartij, onderhevig aan interne tegenstellingen, kwijnde intussen weg.

In 1931 richtte Joris Van Severen het Verdinaso op, het Verbond van Dietsche Nationaal-Solidaristen. Hij was in 14-18 oorlogsvrijwilliger en officier geweest, maar verloor zijn rang toen bekend raakte dat hij de Frontpartij aanhing. Hij werd na de oorlog advocaat en parlamentslid.

Het Verdinaso zocht een staats- en maatschappijhervorming in conservatief-revolutionaire zin, met een Dietse staat — een Groot-Nederland — als einddoel. De beweging onderging de invloed van de opkomende rechts-radicalen stromingen en partijen in Europa, en positioneerde zich als een buiten-parlementaire, paramilitaire organisatie. Het solidarisme in de naam verwees naar het idealistisch idee dat een samenleving in al haar geledingen solidair moest zijn.

In de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog hadden de Belgische — maar ook de Franse en Britse — veiligheidsdiensten lijsten opgemaakt met

staatsgevaarlijke individuen op het Belgisch grondgebied. Bij de Duitse inval in mei 1940 arresteerde de Rijkswacht Joris Van Severen, samen met andere vooraanstaande Vlaams-nationalisten, de rechts-katholieke stokebrand Léon Degrelle, en Duitse burgers, onder wie voor de nazi's gevluchte Duitse Joden en communisten. Communisten waren evengoed verdacht en werden gewantrouwd. Ze waren door het Hitler-Stalinpact van augustus 1939 immers bondgenoten van nazi-Duitsland geworden. Ook twee Italianen — Italiaanse antifascisten — kwamen samen met Van Severen in een transport naar Frankrijk terecht. Bijna achteloos en als het ware om er maar van af te zijn, leverden de Belgische autoriteiten Belgische burgers en de andere arrestanten over aan een vreemde mogendheid, in dit geval het Franse leger.

Op 19 mei werd de groep naar Abbeville gevoerd en in een soort kelder-ruimte onder een muziekkiosk op een plein opgesloten. Daar beslisten Franse officieren in de middag van 20 mei dat het beter was ze te executeren. De Franse kapitein Dineon, die plaatscommandant van Abbeville was, liet eenentwintig gevangenen uit de kioskkelder halen. Ze werden tegen de muur gezet en op zijn bevel zonder proces doodgeschoten.² Luitenant René Caron voerde de executies uit. Hij kreeg er na de oorlog een straatnaam voor in Abbeville. Een straatnaam voor een oorlogsmisdaad. Het gaat immers over het vermoorden van burgers zonder enige vorm van proces, waarvan sommigen dan ook nog per vergissing, door persoonsverwisseling of door toeval en willekeur waren opgepakt.

Zowel het Franstalige Rex als de Vlaamse collaboratiepartijen maakten na de achttiendaagse veldtocht het bloedbad wereldkundig, nog aangevuld met het weinig benijdenswaardige wedervaren van andere 'verdachten' die de Belgische overheid per trein naar gevangenenkampen in Frankrijk afvoerde. Voor al deze weggevoerden was de Duitse overwinning in 1940 een bevrijding. Zonder twijfel heeft het hele gebeuren, in de prille collaboratiepers voorgesteld als een moord-aanslag van de Belgische staat, een niet onaanzienlijke impact gehad op de beslissing van VNV, Verdinaso en Rex om de collaboratie in te stappen. Op zijn minst versnelde het dit proces aanzienlijk en vergemakkelijkte het de beslissing.

Met de dood van Joris Van Severen kwam het Verdinaso in woelig vaarwater terecht. Intern volgde complot op machtsgreep. Een tijdlang waren er zelfs twee Verdinaso's, waarbij veel leden niet eens meer wisten wie te volgen of wie aan het hoofd stond. Dinaso van het eerste uur Jef François zou uiteindelijk het

2. Een en ander is op pakkende wijze in beeld gebracht in de korte reeks *De verdachten* van Maurice De Wilde.

laken naar zich toe trekken en na aanzienlijk getouwtrek Joris Van Severen opvolgen. Veel Dinaso's verlieten de beweging. Een aantal protagonisten van de machtsstrijd — Paul Persyn, Frantz Van Dorpe en Jef Van Bilsen — trokken hun conclusies en stapten zelfs in het verzet. Korte tijd na opname in de Eenheidsbeweging-vnv trok Jef François naar de Vlaamse ss.

Het vnv, het Vlaamsch-Nationaal Verbond, werd in 1933 opgericht door Staf De Clercq, een onderwijzer en medestichter van de Frontpartij. Bij haar eerste verkiezingsdeelname haalde de partij 13,6 procent van de Vlaamse stemmen. Al voor de oorlog was er binnen het vnv veel sympathie voor Duitsland, en na de Duitse inval was de wil tot collaboratie met de bezetter er bijzonder snel.

Voor de Duitsers en het militair bestuur was het vnv nuttig om in te schakelen in het dagelijks bestuur van het bezette België. Op 11 mei 1941 kondigde von Falkenhausen, de bevelhebber van het Duitse militair bestuur van België en Noord-Frankrijk, aan dat het vnv de enige partij in Vlaanderen werd. Andere partijen moesten ermee samensmelten. Dat gebeurde ook, voor een stuk. Het vnv nam Rex-Vlaanderen op en ook het Verdinaso, waar chaos heerste rond de richting die de beweging zou inslaan en waar een machtsstrijd woedde rond de opvolging van Joris Van Severen. Met het doordrukken van de eenheidsbeweging vnv verwijderden de Duitsers de voor hen niet nuttige pionnen van het speelveld.

Ondanks herhaalde beloftes van het Duitse militair bestuur groeide het vnv nooit helemaal uit tot de beloofde eenheidsbeweging, noch tot de enige politieke macht of partij binnen Vlaanderen.

Heinrich Himmler zou met de ss de langetermijnpolitiek in Vlaanderen bepalen, maar heel de bezetting door voerde hij strijd om ook de dagelijkse politiek in handen te krijgen. Tegenover de eenheidspartij vnv plaatste de ss de DeVlag, dat een vehikel was van het ss-Hauptamt. De Deutsch-Vlämische Arbeitsgemeinschaft, kortweg DeVlag³, in oorsprong een groupuscule zonder enige betekenis, werd pas onder de bezetting en onder impuls van de ss naar voren geschoven. Kritiekloos en zonder voorbehoud trok de DeVlag de Groot-Duitse kaart en werkte richting annexatie van Vlaanderen door Duitsland. Het vnv kon dus in naam wel het politieke monopolie claimen, de DeVlag was een dagelijks bewijs van het tegendeel en van het feit dat zelfs in het kleine kamp

3. Uitspraak 'deevlag'.

van de collaboratie het vnv niet namens alle Vlamingen kon spreken.⁴ Was De Clercq hierover furieus, evengoed groeiden zijn partij en zijn macht als nooit tevoren. Toen militair gouverneur von Falkenhausen de pensioenleeftijd voor ambtenaren van 65 naar 60 verlaagde, kwamen er heel wat posities vrij. Het vnv, dat altijd ver van de vetpotten van de heersende partijen werd gehouden, leverde in één beweging honderden burgemeesters, magistraten en gouverneurs.

Voor De Clercq stopte het daar niet: hij droomde van een Vlaams leger.⁵ Hij dacht aan een luchtafweereenheid en als stapstenen zag hij paramilitaire eenheden als de Vlaamse Wacht, de Vlaamse Fabriekswacht, de OT⁶ of het NSKK⁷ en ... het Vlaams Legioen. Ook hier nam De Clercq zijn wensen voor waar aan. De Duitsers zagen al deze eenheden als hulptroepen, niet meer en niet minder. Precies daar werd de vnv-leiding geconfronteerd met het failliet van haar strategie, toen ze constateerde dat haar volgelingen systematisch geïndoc-trineerd werden met de Groot-Duitse gedachte.⁸

2 De weg naar militaire collaboratie

De achtergrond van de Vlaamse ontvoogdingsstrijd is vrij uniek binnen de werving van Germaanse en bij uitbreiding Europese oostfrontvrijwilligers. Bij de Noorse, Deense, Nederlandse, Franse en Waalse legioenen zijn er op dat vlak geen gelijkenissen. Toen Léon Degrelle met Rex in 1943 resoluut de s-skaart trok, riep hij op bizarre wijze de Walen tot Germanen uit. Hij zag daarbij België opgaan in een Groot-Duits rijk met — wie anders — *le beau Léon* aan het hoofd. Degrelle ging daarmee met Rex veel verder in de collaboratie dan het vnv ooit deed.

De Vlaamse context leverde voor de Duitsers ongewenste effecten op in die zin dat een stap zoals die van Degrelle voor het vnv in Vlaanderen ondenkbaar was. ‘Onverfranst Onverduits’ was de leuze van het vnv. Voor het vnv was de toekomst niet dat de Vlaming Duitser werd. In een niet erg vastomlijnd beeld dacht het vnv aan een soort semi-onafhankelijke Vlaamse satellietstaat van het

4. B. De Wever, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde*, p. 421.

5. Niet alleen De Clercq; dezelfde ambitie was in Nederland en Frankrijk binnen de collaboratiebewegingen aanwezig.

6. Organisation Todt stond in voor infrastructuurwerken en frontarbeid.

7. Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps was een paramilitaire eenheid, ingezet voor vrachtwagentransport.

8. B. De Wever, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde*, p. 418.

Derde Rijk en misschien ooit meer, een cultureel en staatkundig samengaan met Nederland. Het vnv zocht alle Vlaamse verzuchtingen beantwoord te zien met de hulp van de bezetter en trachtte daarmee opnieuw dezelfde binnenweg te berijden als het dode spoor dat de activisten van 14-18 al hadden gevolgd.

De toch specifieke Vlaamse context en de onverfranst onverduits-gedachte waren van begin tot eind bron van ergernis binnen het Vlaams Legioen. Geheel onbegrepen door hun Duitse opleiders, kwamen vnv-vrijwilligers er niet om een Duits uniform te vinden, Duits te spreken, Duits te horen, laat staan Duitser te worden. Ze kwamen er om een toekomstig Vlaams leger te stichten, leidende kaders te ontwikkelen voor thuis in Vlaanderen, en — zoals de vnv-propaganda het stelde — een plaats te veroveren voor Vlaanderen binnen het nieuwe Europa.

Daarnaast wierf de ss in Vlaanderen al voor de Waffen-ss, voor het regiment Westland, en dat buiten het vnv om en al van vóór de inval in de Sovjet-Unie. De Duitsers schoven al dadelijk hun artificiële vehikel DeVlag naar voren om voor de werving in te staan, maar die eerste wervingscampagne werd geen groot succes. Het was wel de start van de opbodpolitiek tussen het vnv en de DeVlag.

Toen Himmler in april 1941 besloot de 'Standarte Nordwest' voor Vlamingen, Denen en Nederlanders op te richten, bracht dat voor Staf De Clercq een nieuw dilemma met zich mee. Ofwel niet militair collaboreren om dan meer en meer opzijgeschoven te worden door de DeVlag en de Algemeene ss-Vlaanderen, ofwel wel militair collaboreren en eigen vnv-leden laten werven door de doodsvijand binnen de collaboratie, de ss. Op dat moment had het vnv onder Duitse druk al grotendeels zijn Groot-Nederlandse ideologie ingeslikt en nam het meer en meer de nationaalsocialistische ideologie en terminologie over. Zijn vooroorlogse belofte 'geen Vlaams bloed voor de belangen van vreemde mogendheden te vergieten' ging ook op de schop. Schoorvoetend verscheen in het vnv-dagblad *Volk en Staat* een oproep voor de Waffen-ss. Dat het vnv de Algemeene ss-Vlaanderen van René Lagrou⁹ de loef afstak, kwam nu op de eerste plaats. De macht van het vnv binnen Vlaanderen mocht niet afbrokkelen. Nu gingen zowel Reimond Tollenaere, de leider van de vnv-militie Zwarte Brigade, als Lagrou van de Vlaamse ss voor de Standarte Nordwest werven. De motieven die het vnv daarvoor aanvoerde, waren vrij warrig. De werving moest de bijdrage vormen die Vlaanderen een goede plaats verzekerde binnen het

9. René Lagrou kwam oorspronkelijk uit het vnv, werd ook weggevoerd door de Staatsveiligheid in mei 1940, en werd de eerste leider van de Algemeene ss-Vlaanderen.

nieuwe, door Duitsland gedomineerde Europa. Het vnv dacht door frontinzet een onafhankelijk Vlaanderen te realiseren en vooral te betonnen dat het de enige partij in Vlaanderen bleef.

Op 22 juni 1941 schalde op de radio het nieuws over de inval van de Duitse legers in de Sovjet-Unie. Het Molotov-Ribbentrop Pact, ook wel het Hitler-Stalin Pact genoemd, was hiermee voorbij en daarmee meteen ook nazi-Duitslands ongemakkelijke evenwichtsoefening om het bondgenootschap met een op ideologisch vlak gezworen vijand goed te spreken. Op een eenheidsvergadering in Brussel, nog diezelfde dag, verdedigde Staf De Clercq de aanval op Rusland en riep het Germaanse Vlaanderen op 'om in het licht van Germaanse lotsverbondenheid en van Germaanse trouw met alle middelen de zegepraal van Duitsland te bevorderen'. Hij oordeelde dat alle lokale belangen voorlopig ondergeschikt moesten zijn aan de Duitse overwinning, die een Germaanse en een Europese overwinning zou zijn. Hij deed een oproep om toe te treden tot de Waffen-ss in de strijd tegen Jodendom, vrijmetselarij, plutocratie en bolsjewisme.¹⁰

Het duurde nog tot 7 juli voor Staf De Clercq het Vlaams Legioen in het leven riep.

Tegelijk, en niet voor het laatst, werd hij op rechts gepasseerd door Degrelle, die al een week eerder had beslist om een legioen op te richten. Gezien zijn positie binnen België, kon het vnv niet achterblijven ten opzichte van de Walen.

Voor het vnv nam Reimond Tollenaere de werving op zich. Na de bescheiden wervingsresultaten van de DeVlag en de halfslachtige werving van het vnv, kreeg via de oprichting van het Legioen de werving voor een militaire collaboratie een nieuw momentum.

Vanaf dat moment was het wervingsverhaal niet meer los te koppelen van de strijd om de macht in Vlaanderen tussen het vnv en de Vlaamse ss/DeVlag. Hoe de Duitsers die twee partijen gedurende de rest van de oorlog tegen elkaar uitspeelden om steeds verdere toezeggingen te verkrijgen, is overigens vrijwel gelijk aan hoe in Nederland de nsb bespeeld werd. Dat verdeel-en-heers-principe was de constante binnen het collaboratieverhaal. Een tweede constante — en dat doorheen de hele oorlog — is een blind en naïef vertrouwen dat, na de eindoverwinning, Hitler aan

10. G. Verbeke, *Het arrondissement Roeselare — Tielt, Waffen-ss Vlaams Legioen Sturmbrigade Langemarck*, p. 67.

elk volk dat als goede leerling zijn bijdrage had geleverd zijn rechtmatige plaats in de nieuwe wereldorde zou gunnen. Het vnv maakte nooit deel uit van een regering, en dat blind vertrouwen, zonder de minste toezegging of overeenkomst met de Duitsers, getuigde van een naïviteit eigen aan politieke diletanten. Toch werden partijmilitanten keer op keer net van dit toekomstig meezitten aan de tafel verzekerd, alsof het een in steen gebeitelde waarheid betrof.

Staf De Clercq gaf op 18 juli 1941 het bevel aan zijn Dietsche Militie-Zwarte Brigade om zich op te geven voor het Legioen (al snel werd het bevel een oproep). Vervolgens kondigde hij aan dat de stafleden Reimond Tollenaere, Jef François, Joris Van Steenland (de adjunct-commandant-generaal van de Dietsche Militie-Zwarte Brigade) en Paul Suys van Rex-Vlaanderen zich gemeld hadden voor het Legioen. Edgar Delvo, een oud-socialist en intussen ideoloog van het vnv, en professor Daels, de voorzitter van het IJzerbedevaartcomité, zouden de organisatie van het veldhospitaal op zich nemen. Alleen Reimond Tollenaere, Jef François en Paul Suys zouden uiteindelijk vertrekken.

3 Het aanboren van verschillende onderstromen en motieven

Over de motieven van de oostfrontvrijwilligers zijn boeken en studies verschenen die zich uitsluitend op die vraag richten. Voor een eerder cijfermatige benadering is er *Voor Vlaanderen, volk en Führer* van Aline Sax, en voor een anekdotische maar toch vrij diepgaande benadering kan verwezen worden naar *Niets dan de waarheid* van Walter Roland.

Het peilen naar deze motieven is echter geen evidente opdracht. Een mens is geen machine met een aan- en uitknop. Het is niet vreemd dat je er soms niet de vinger op kunt leggen waarom men die of die beslissing genomen heeft. Vaak wordt er dan toch een reden opgegeven, maar meestal ligt niet één reden aan de basis van een beslissing, maar zijn verscheidene redenen met verschillend gewicht met elkaar vervlochten.

Ook de propaganda van die tijd leek dat te beseffen en bespeelde meerdere thema's naast en door elkaar. Later, in het naoorlogse België, zouden sommige van die redenen makkelijker te verkopen zijn dan andere ...

Als voedingsbodem voor de werving voor het oostfront zijn volgende elementen aan te stippen:

— anticommunisme en de Kerk:

De Spaanse Burgeroorlog liet in West-Europa een diepe indruk na. Specifiek de krantenartikels over de oorlog van de republikeinen tegen de Katholieke Kerk bleven in het geheugen hangen. Bij de ‘roden’ in Spanje brak namelijk een antiklerikale terreur uit, die gelijkenissen vertoonde met de recente terreur van Islamitische Staat. Alleen al in Madrid vermoordden de ‘roden’ tijdens de oorlog 6.832 religieuzen, onder wie 4.184 priesters, 2.365 monniken en 283 nonnen — van wie velen eerst verkracht werden.¹¹ Deze moorden gebeurden met een beestachtige wreedheid. Geestelijken werden levend verbrand, gecastreerd, of ze werden de darmen uit de buik gesneden. Zowat een vierde van de Spaanse geestelijkheid overleefde de oorlog niet. Ook al wie binnen de republikeinse zone van nationalistische sympathieën werd verdacht, werd opgesloten of terechtgesteld. Vooral dergelijke verhalen werden in de pers breed uitgesmeerd. Dat ook Franco’s eigen executiepelotons heroverde steden eerst ‘zuiverden’ kwam minder aan bod.

Op het katholieke Vlaanderen maakte dit een diepe indruk. Al van voor de oorlog voerde de Kerk een campagne tegen het communisme. De Kerk en het vnv leken elkaar te vinden in de veroordeling van het communisme en in het steunen — en wat de katholieke pers betreft zelfs adoreren — van Franco tijdens de burgeroorlog. Het communisme kreeg vanop elke kansel jarenlang de banvloeken over zich heen. Het diepgelovige Vlaanderen van toen werd de gevaren ingepeperd van het communisme dat de kerken sloot en alle godsdienstuitingen had gefnuikt. Op 12 september 1936 vond het congres van het katholieke Credo in Mechelen plaats¹²: ‘Het zal gaan om leven of dood, om heiligen of heidenen, om Rome of Moskou, om Christus of Stalin, om christendom of heidendom’. Het was een boodschap die weerklonk in de pers, in tal van christelijke publicaties, en op meetings.

Toch stonden Kerk en vnv al van voor de oorlog lijnrecht tegenover elkaar. Bij de vooroorlogse verkiezingen voerde de Kerk campagne tegen het vnv. Rome had al stelling genomen tegen het fascisme in de encycliek *Non abbiamo bisogno* (Wij hebben geen behoefte) van 29 juni 1931, tegen nazi-Duitsland in de encycliek *Mit brennender Sorge* (Met brandende bezorgdheid) van 10 maart 1937, en tegen het communisme met *Divini Redemptoris* (Van de goddelijke Verlosser) van 19 maart 1937. Uit die encyclieken sprak de afkeer die de pausen Pius XI en XII

11. A. Beevor, *The battle for Spain*, p. 82.

12. G. Verbeke, *Het arrondissement Roeselare — Tielt, Waffen-ss Vlaams Legioen Sturmbrigade Langemarck*, p. 23.

hadden van de autoritaire regimes in de jaren 30. Bij de werving in bezet België voor ‘de strijd tegen het bolsjewisme’ aan het oostfront bleef het echter stil en hield de Kerk de lippen stijf op elkaar, en menig oostfrontvrijwilliger zou uit al die tegenstrijdigheden een eigen synthese brouwen.

Maar er waren meer redenen dan enkel religieuze om met enige ongerustheid naar het oosten te kijken. Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog liet ook de Sovjet-Unie de wapens spreken. In 1939 viel Rusland zonder aanleiding Finland binnen. Het lot van dat kleine land wekte in West-Europa veel sympathie op, temeer daar Finland goed van zich afbeet. Uit enkele Europese landen, ook uit Vlaanderen, vertrokken zelfs oorlogsvrijwilligers om Finland in zijn verdediging bij te staan. Het aanvallen van Finland was niet de enige oorlogsdaad van Rusland. Tussen 1939 en 1940 nam de Sovjet-Unie door oorlog of oorlogsdreiging volgende gebieden in: delen van Finland, Estland, Letland, Litouwen, het oosten van Polen, Roemeens Bessarabië (het huidige Moldavië en Transnistrië) en de Bukovina. Deze annexaties gingen telkenmale gepaard met arrestaties, executies, deportaties, dwangarbeid en religieuze vervolging.

De kaart van de Duitse expansie in 1939 is goed bekend, maar de kaart met de expansie van Rusland is zelden gepubliceerd. Van Finland over de Baltische staten, over het oosten van Polen, tot de Zwarte Zee schoof de Sovjet-Unie honderden kilometers naar het westen op, en dat allemaal in minder dan twee jaar tijd. Met een blik op die kaart was het in 1939-40 nog moeilijk om de Sovjet-Unie niet te zien als een macht die onder wapengeweld uitbreiding westwaarts zocht.

— het voorbeeld van Duitsland, Italië en Spanje:

Het militarisme dat het Vlaams-nationalisme en de Frontpartij geheel vreemd was, vond in de jaren dertig ingang binnen het vnv en het Verdinaso. Als kinderen van hun tijd waren ze niet ongevoelig voor de politieke ontwikkelingen in Duitsland, Italië en Spanje. Met het buitenland als voorbeeld, werd gedweept met uniformen, optochten, vlaggen en massamanifestaties. Overigens waren alle partijen in de jaren dertig gevoelig aan die ‘format’. Ook socialisten hielden, conform de tijdsgeest, met hun organisaties geüniformeerde optochten met vlaggen in militaristische stijl. Niet iedereen zag de democratie nog als enig geldige bestuursvorm. De nodige schandalen om dat te onderstrepen werden gemakkelijk gevonden. Het idee van een sterke leider vond ingang. Het Verdinaso plaatste zich zelfs buiten de parlementaire democratie en nam niet deel aan verkiezingen. Het vnv bewandelde wel de parlementaire weg, maar had eveneens een afkeer van de democratie. Evengoed stond Staf De Clercq aan het hoofd als

autoritaire leider. Dat opschuiven naar rechts werkte voor de toekomst drempelverlagend en vormde aanknopingspunten waarnaar de collaboratie teruggreep.

Sommigen waren door hun persoonlijke ervaringen geleidelijk in hun overtuiging gekneed en geëvolueerd. Niet zelden waren ze in Duitsland geweest in de jaren voor de oorlog, of hadden er gewerkt. Ze geraakten er onder de indruk van het ‘socialisme’ van het nationaalsocialisme. De Duitse werkmans werkte er voor een hoger loon en onder betere werkomstandigheden dan in België. De arbeiders bewoonden er veel vaker nette nieuwe arbeiderswoningen en genoten meer vakantiedagen. Ieder gezin had een radio — en dan was er nog de droom van een eigen Volkswagen. Het waren zaken die positief afstaken en indruk maakten. Globaal had de Duitse economie zich onder Hitler als bij wonder rechtgetrokken en deed het uitstekend. Al wat ze in Duitsland zagen, deed hen denken dat het systeem daar leek te werken.

Terug in België, stoorden ze zich dan vaak aan de soms negatieve stemmingmakerij tegen Duitsland in de pers, waardoor ze nog meer overtuigd raakten van het Duitse voorbeeld.

Na het einde van de Achttiendaagse Veldtocht zagen de Duitsers al snel mogelijkheden om Vlamingen en Walen tegen elkaar uit te spelen. De Vlamingen — en ook wel elke Franstalige die zich plots vijf woorden Nederlands eigen kon maken en verklaarde Vlaming te zijn — werden uit krijgsgevangenschap vrijgelaten. Voor de officieren gold dat niet, maar aangezien het overgrote deel daarvan nog altijd, net zoals in 1914, verfranst of Franstalig was, maakte dat voor Vlaanderen nauwelijks iets uit.

Daarbij was het gedrag van het Duitse leger in bezet België op dat moment voorbeeldig te noemen. Over het algemeen gedroeg het zich correct. Uitzonderingen op de regel werden snel en zichtbaar bestraft. De gevreesde wildemannen van 1914 waren in 1940 niet te zien.

Het effect in Vlaanderen was zoals verwacht: een gevoel van opluchting en normaliteit trad in. Voor sommigen bevestigde dit het al eerder opgebouwde positieve beeld en resulteerde dit in sympathie voor nazi-Duitsland.

Eenmaal Frankrijk verslagen en de Britse troepen van het vasteland verdreven, was er na juni 1940 nauwelijks nog iemand in het land die er niet van overtuigd was dat Duitsland de oorlog definitief gewonnen had. Uitgaand van dat gegeven, waren er niet veel opties meer. Het kwam er binnen de collaboratie dan enkel nog op aan voor Vlaanderen een plaats zeker te stellen in de nieuwe Europese orde ...